

ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОФЕСОРА Л.М. СЛАВІНА

Статтю присвячено педагогічній діяльності члена-кореспондента АН УРСР професора Л.М. Славина, засновника та першого завідувача (1944—1970) кафедри археології і музеєзнавства Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка.

Видатний знавець античної культури, відомий дослідник ольвійської держави, високоосвічений науковець, організатор археологічної науки в Україні Лазар Мойсейович Славін майже 30 років був тісно пов'язаний з Київським державним університетом ім. Т.Г. Шевченка¹. Робота в університеті була однією зі складових багато-гранної діяльності відомого археолога і талановитого педагога, який підготував плеяду видатних учених. Багато його учнів — вихованців кафедри — досягли високих наукових і професійних здобутків і нині продовжують сумлінно працювати в різних наукових та освітніх закладах і музеях України та за її межами. Вагомий доробок Л.М. Славина на ниві виховання майбутніх спеціалістів, внесок у формування української археологічної школи як засновника та першого керівника університетської кафедри археології і музеєзнавства й досі залишається маловивченим. Ця розвідка покликана деякою мірою заповнити зазначену лакуну.

Як відомо, приїхавши до Києва у 1938 р., Л.М. Славін активно долучився до розбудови щойно реорганізованого Інституту археології АН УРСР, працюючи спочатку заступником директора, а згодом, у 1939—1941 рр., і його директором. Одночасно він був ученим секретарем Відділу суспільних наук АН УРСР (Л.М. Славин... 1996, с. 9).

Наприкінці 1939 р., згідно з деякими документами особової справи Л.М. Славина, що зберігаються в архіві університету, він на запрошення ректора О.М. Руська почав викладати щойно відновлений у радянських університетах (Арциховський 1949, с. 24—25) загальний курс з археології для майбутніх істориків. Відтоді й аж до «моменту евакуації КДУ» Л.М. Славін працював на посаді професора погодинно, за сумісництвом, а це не вимагало заведення окремої особової справи у відділі кадрів, її було відкрито вже у повоєнні роки (Архів Київсько-

го національного університету імені Тараса Шевченка (далі — КНУ), о. с. 1970—113, розд. 1, арк. 1—3, розд. 3, арк. 2, 5).

З евакуації у Київ Л.М. Славін повернувся в середині 1944 р., а університет відновив свою роботу відразу після звільнення Києва — у важкі, ще воєнні дні. Перший наказ ректора про повернення університету до Києва та розпорядження «деканам негайно приступити до організації факультетів» датовано 14 листопада 1943 р. (Архів КНУ, ф. 1246, оп. 5, накази ректора за 1943 р., арк. 1—2). Навчання в університеті відновили вже в лютому 1944 р. Тоді на 7 факультетах навчалося близько 600 студентів (Київський університет 1984, с. 114, 117).

Можливо, що вже у серпні — на початку вересня 1944 р. Л.М. Славина знову було запрошено викладати на історичному факультеті університету археологію. На цю пропозицію він 20 вересня відповів ректору лаконічною, але показовою запискою на невеличкому клаптику паперу (навколо скрута, не вистачало найнеобхіднішого): «В связи с Вашим предложением, переданным мне деканом исторического факультета проф. Билан Ю.Я., я настоящим сообщая о своем согласии возобновить прерванную Отечественной войной работу на историческом факультете Киевского Университета, в должности заведующего кафедрой **археологии**» (виділено нами. — Л. С.). У лівому верхньому куті позначено резолюцію декана історичного факультету від 21.IX.44 р.: «Ректорові КДУ. Члена-кореспондента АН УРСР Славина Л.М. зарахувати на посаду зав. кафедри **стародавньої історії та археології з I.X.1944 р.**» (Архів КНУ, о. с. 1970—113, розд. 5, арк. 3.). Прискіпливі діловоди, які готували наказ ректора за № 275 на зарахування, в § 14 зазначили: «призначити на посаду зав. кафедри **стародавньої історії**», адже на той час у переліку кафедр історичного факультету кафедри археології не існувало (Архів КНУ, ф. 1246, оп. 5, накази ректора за 1944 р., т. 3, арк. 2). Рішення про створення кафедри археології окремо від кафедри стародавньої історії можна вважати затвердженим лише після наказу ректора (вже В.Г. Бондарчука,

¹ Нині Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

О.М. Русько перейшов на роботу в Народний комісаріат освіти УРСР) № 337 від 19 грудня 1944 р. на підставі наказу заступника Наркома освіти УРСР, відповідно до персонального штатного розпису професорсько-викладацького складу, затвердженого УВШ при РНК УРСР, в якому виконуючим обов'язки завідувача кафедри значено професора Л.М. Славина (Архів КНУ, ф. 1246, оп. 5, накази ректора за 1944 р., т. 3, арк. 124, 130).

Звісно, архівні матеріали не дають змоги відтворити повною мірою усі події того часу, але логічно припустити, що без попередніх переговорів, певних наполегливих дій та особистої позиції Л.М. Славина цього б не сталося. Адже на той час у Радянському Союзі існувало лише дві університетські кафедри, що готували фахівців у галузі археології, — у Ленінграді та Москві, в Україні — жодної. Наприклад, у Львові у повоєнні роки археологія в університеті на довгий час зовсім занепала. Тут кафедру археології навпаки було перейменовано на кафедру історії стародавнього світу та середніх віків (Ситник 2005, с. 1). Радянська влада не дуже «товаришувала» з археологією. Так, у 1923 р. усі кафедри археології у Радянській Україні було скасовано (Курінний 1970, с. 136—137; Генінг 1982, с. 21—23), а в 1930-ті рр. через партійні постанови в університетах неодноразово припинялося навіть викладання археології, іноді — через репресії, у деяких випадках — через брак кваліфікованих викладачів, але передусім — через формування нової ідеології (Арциховский 1949, с. 24—25; Пряхин 1986, с. 214—217; Піоро 1996, с. 47; Янин 1999, с. 3—4; Тихонов 2003, с. 166—168). Можна лише здогадуватися, скільки в тих умовах потрібно було докласти енергії та зусиль, щоб відстояти відкриття «един-ственной на Украине кафедры археологии, которая должна готовить молодые кадры археологов» (Славин 1952, с. 93).

Л.М. Славін як керівник Інституту археології і людина з державним мисленням прекрасно розумів, що підготовка нових освічених спеціалістів — невідкладне і ключове питання для подальшого розвитку археологічної науки, а відтак, і нормальної роботи самого Інституту археології та й інших наукових закладів України. У той час активну діяльність Лазаря Мойсейовича було орієнтовано на подальший розвиток археологічних досліджень, адже перед Інститутом археології стояли нові завдання, в тому числі і зі складання археологічної карти України, що насамперед вимагало масштабних археологічних розвідок (Славін 1940, с. 133; 1946, с. 87—88; 60 лет... 1994, с. 41 та ін.). Сумлінну і багатопланову працю Л.М. Славина, який активізував різні ланки роботи Інституту археології

напередодні війни і відразу після повернення з евакуації, відзначали навіть не дуже прихильні до нього як до комуніста емігранти (Полонська-Василенко 1993, с. 112; Корпусова 1996, с. 25). Для підготовки молодих кваліфікованих наукових кадрів, які б забезпечили виконання поставлених перед українською археологією завдань, спеціалізована кафедра була конче необхідна, тим більше, що відбудова народного господарства після війни неминуче приводила до розширення археологічних розкопок. Нагальність організації кафедри Л.М. Славін відчував настільки гостро, що був готовий перейти в університет як штатний співробітник на основну роботу, хоча на той час очолював Інститут археології і вже майже 10 років керував Ольвійською експедицією. У згаданому вище штатному розписі університету на 1944/45 навчальний рік щодо Л.М. Славина було заплановано повну ставку з окладом у 1800 крб на місяць, але чомусь він її не обіймав повністю, а поєднував роботу на посаді директора ІА АН УРСР (1944—1945) та професора, завідувача кафедри в університеті за сумісництвом. В особовій справі вченого, що відкривалася лише на штатних співробітників, з'явилася позначка «0,5 ставки», хоча навантаження доводилося виконувати повністю. Лише один раз, у 1948 р., Л.М. Славін звернувся до ректора з проханням вважати його на штатній роботі, оскільки він завідує кафедрою, повністю виконує навантаження по кафедрі, керує трьома аспірантами і дипломниками. Проте йому було відмовлено, а заяву просто підшито до особової справи 15 жовтня 1948 р. (Архів КНУ, о. с., розділ 5, арк. 9), до того ж через сумісництво він не отримував і 20%-ї надбавки, яку призначали за керівництво кафедрою. Отже, молодому науковцю, «директору», «начальнику» і «завідувачу», якому не виповнилося й 40 років, у такий складний і непевний час доводилося нести потрійний тягар — працювати на «три фронти», коли справжній був ще зовсім поряд. Крім того, працювати доводилося під невсипущим партійним оком, яке стежило, щоб ніхто не зійшов з єдиного «правильного» шляху (докл. див.: Буйських 1996, с. 5; Клейман 1996, с. 70; Казьмирчук, Слюсаренко 2004, с. 14—15,). Утім, по суті, Л.М. Славін, опікуючись Інститутом, експедицією і кафедрою, працював на один фронт — майбутнє української археології, відновлюючи знищені в попередні роки традиції поєднання науки й освіти.

Таке поєднання насамперед було корисним саме для щойно заснованої кафедри та її студентів — майбутніх археологів. Інститут археології, який після евакуації був у досить скрутному матеріальному становищі, з його вцілілими колекціями, лабораторіями та бібліотекою став

для студентів навчальною базою (цьому сприяло близьке розташування навчальних закладів), повністю відсутньою на той час у вщент зруйнованому університеті (Київський університет... 1984, с. 113; Рутковська 1996, с. 52—53). Така стратегія творчої співпраці студентів і співробітників ІА у камералках та експедиціях допомагала вихованню майбутніх археологів, сприяла передачі досвіду від старших до молодших та забезпечувала наступність поколінь.

У 1946 р. було поновлено роботу Ольвійської експедиції², що стала базою не лише для проведення студентських археологічних навчально-виробничих практик, а й посіла значне місце в наукових дослідженнях студентів, аспірантів і співробітників кафедри. Перші випускники кафедри (1946 р.), а згодом й університетські аспіранти Л.М. Славіна — М.М. Бондар, Г.Г. Вінницька (Мезенцева), М.Д. Мелашенко — присвятили свої курсові роботи, перші статті, а згодом і кандидатські дисертації вивченню різних аспектів господарства, культури та будівництва Ольвії (Славін 1967, с. 8—9). Паралельно Л.М. Славін розпочав систематичні розкопки на території університетського Канівського заповідника. Цей багатий на археологічні пам'ятки район також на довгі роки став базою навчальної та наукової роботи кафедри (Славін 1947, с. 30—31; Славін 1959а, с. 534—535; 1967, с. 4—8). Слід зауважити, що й нині співробітники кафедри та студенти продовжують тут археологічні дослідження.

Незважаючи на всю свою енергію, працьовитість і закоханість у професію, Л.М. Славіну нелегко було втілювати в життя намічені плани. Війна закінчилася, країна поступово відбудовувалася, різко збільшилася кількість студентів — і не лише на стаціонарі, а й на заочному та вечірньому відділеннях факультету. Самотужки виконувати навантаження по кафедрі було все важче. Для забезпечення викладання дисциплін із первісної археології Л.М. Славін намагався залучити до роботи на кафедрі кандидата історичних наук, визнаного фахівця у цій галузі А.В. Добровольського (1885—1956) (Черняков 1995, с. 132—134), адже принаймні 0,5 ставки по кафедрі залишилися вакантними. І знову позовклі сторінки особової справи лише натякають на перипетії тогочасного університетського життя. А.В. Добровольському довелося двічі переписувати свою заяву від 12 жовтня 1948 р. із проханням «зачислить меня старшим преподавателем на 1/2 ставки (1/2 нагрузки) по дис-

циплинам археологии первобытного общества» (можливо, звернення самого Л.М. Славіна в той самий час до ректора з проханням виплачувати йому повну ставку було лише тактичним ходом?). Заяву А.В. Добровольського підтримували Л.М. Славін як завідувач кафедри (віза від 14.10) і деканат (15.10). А от ректорат одну за одною поставив і закреслив три візи: «До наказу. Допустити до викладання з погодинною оплатою канд. наук. 25.10. 1948 р.»; «До наказу. Призначити на роботу ст. викладача на вільну посаду доц. каф. археології з 1. 09. 1948 до 1. 02. 1949 р.»; «До наказу. Призначити на посаду в. о. доц. каф. археології ст. викладача, канд. наук з 1. 09.1948 р. з оплатою 2500 руб. на місяць. 15. 11.48 р.» Поряд із цією візою навіть було вже позначено № наказу — 620, § 10, але знову закреслено. Для віз вже не залишилося місця, і заяву було переписано наново, де й остаточно зазначено, закріплено наказом № 654 від 1.12.1948 р. і занесено до особової справи А.В. Добровольського «Призначити на тимчасову роботу асистентом кафедри археології з 20.10.48 з окладом 1750 крб. на місяць» (Архів КНУ, о. с. 1949—16, арк. 1—3). Кого не влаштовували проставлені візи і з яких причин їх за-креслювали, точно дізнатися навряд чи можливо. А от останній листок цієї справи, на нашу думку, яскраво ілюструє принциповість і наполегливість Л.М. Славіна, його ставлення до роботи кафедри і колег, чий права він намагався відстоювати (див.: Корпусова 1996, с. 27).

А.В. Добровольського звільнили за наказом ректора № 191, § 3 від 28 березня 1949 р. «у зв'язку з відсутністю навантаження» (Архів КНУ, о. с. 1949—16, арк. 9—10). Таке формулювання наказу змусило Л.В. Славіна звернутися до ректорату. Подаємо звернення повністю. «В ректорат. Несмотря на увольнение в середине семестра преподавателя кафедры археологии тов. Добровольского А.В., он по моей просьбе нормально заканчивал ту работу, для которой он был приглашен, вплоть до вчерашнего дня (22.VI).

Он нормально закончил лекции и провел экзамены по первобытной археологии на V, IV и III курсах (всего 192 часа), прочитал обзорные лекции по первобытной археологии (10 часов), руководил дипломными работами (85 часов), участвовал в государственных и кандидатских экзаменах (17 часов), посещал все заседания кафедры и археологического кружка. Всего им израсходовано на кафедру около 400 часов.

В связи с этим я убедительно прошу ректорат рассчитать тов. Добровольского таким образом, чтобы в целом он получил зарплату за 6 месяцев, как об этом я договаривался с Вами. 23.VI. 49. Зав. кафедрой археологии» (Архів КНУ, о. с. 1949—16, арк. 11).

² У квітні 1946 р. також стараннями Л.М. Славіна Ольвію було виділено в окремих науковий заклад при АН УРСР — «Державний історичний заповідник Ольвія».

Випуск кафедри археології 1953 р. Сидять у першому ряду (зліва направо): М.М. Бондар, Л.М. Славін, Г.Г. Мезенцева; у другому ряду (зліва направо): І.М. Тодорова (Шарафутдінова), невідома, А.І. Дмитрова, невідома, Ю.І. Козуб; у третьому ряду: М.М. Шмаглій, невідомий

Також відомо, що до роботи на кафедрі для викладання спецкурсів із археології та керівництва археологічною практикою у Канівському заповіднику приблизно в 1947—1950 рр. Л.М. Славін залучав старшого наукового співробітника Інституту археології АН УРСР, завідувача відділу слов'яно-руської археології В.А. Богусевича (1902—1978) (Пам'яті... 1980, с. 111). Проте зарахували його до університету, мабуть, за сумісництвом або на основі погодинної оплати, тому особової справи не відкривали, а отже, більш точні дані відсутні.

У 1950 р. після закінчення при кафедрі аспірантури перші її вихованці — молоді спеціалісти М.М. Бондар та Г.Г. Мезенцева — прийшли сюди на роботу і стали асистентами кафедри, а згодом — доцентами та професорами. На цьому кадрова політика у справі розбудови кафедри завершилась, і до кінця славінського керівництва колектив кафедри залишався незмінним: завідувач, два викладачі та старший лаборант.

Не слід забувати, що педагогічна діяльність Л.М. Славіна в університеті припала на той час, коли в гонитві за загальним підвищенням ідейно- та політико-виховної роботи на основі партійних постанов та єдиного плану заходів щодо викорінення решток буржуазної ідеології під час постійних перевірок лекцій легко було встановити, що «ряд професорів і викладачів викладали свій предмет об'єктивістські, аполітично, намагалися подати в лекціях побільше фактів без належного соціального і партійного аналі-

зу» (Університет... 1959, с. 389). Отже, хибною була б думка, що попри наполегливу працю і авторитет Л.М. Славіна в наукових колах академії та університеті, започаткованій, організованій та забезпеченій власними кадрами кафедрі археології нічого вже не загрожувало. Надалі, на тлі загального ідеологічного тиску та переслідувань істориків, коли науку намагалися тримати в суворих межах шаблонів марксизму-ленінізму, зорієнтованим на сиву давнину археологам було нелегко (Рутковська, 1996, с. 53—54). Через постійні політичні кампанії і постанови партійних органів «керівництво історичного факультету, бажаючи поставити галочку у справі пошуку винних у боротьбі з космополітизмом, час від часу робить спроби підставити кафедру археології, відігратись на ній, звинувачуючи в аполітизмі і схоластичності з офіційної точки зору тих питань, якими вона займалась. Співробітникам кафедри не раз доводилось відстоювати кафедру, коли її хотіли ліквідувати, або до чогось приєднати», — згадує Г.Г. Мезенцева (Ліньова, Омельченко 2003, с. 10). Та й сам Л.М. Славін під тиском системи тоді писав (а може, списував із протоколів партійних засідань?): «*В работе кафедры имеются определенные недостатки. (...) В лекционной работе кафедры иногда имеет место чрезмерное увлечение вещеведческой, фактологической стороной курсов за счет недостаточно широкого исторического освещения той или иной темы, того или иного периода. Порою лекции недостаточно направлены против националистических и космополитических*

извращения в области археологии и древней истории. Ректорат, деканат и партийная организация университета оказывают всемерную помощь кафедре, повседневно следят за ее работой. Посещение лекций преподавателями других кафедр, рецензирование стенограмм лекций, обсуждение работы кафедры на пленумах факультета — все это способствует повышению идейно-теоретического уровня читаемых лекций» (Славин 1952, с. 97). Справжній гіркий сенс цих слів усвідомлюєш лише тепер.

У той час основна педагогічна діяльність на університетських кафедрах, як правило, проводилась у кількох обов'язкових напрямках: навчальна і навчально-методична, наукова, ідейно-виховна, громадсько-політична робота. Головним у процесі професійного навчання майбутніх спеціалістів була робота з організації лекцій та семінарських занять, забезпечення студентів програмами та методичними матеріалами, підготовка і проведення практики, керівництво курсовими та дипломними роботами.

Курс лекцій «Основи археології» Л.М. Славін читав усім студентам-історикам I курсу (стаціонарного, вечірнього та заочного відділень). Уже з 1944 р. студентам, які починали спеціалізацію по кафедрі з III курсу, викладалась низка обов'язкових спецкурсів із археології: «Кам'яний вік», «Бронзовий вік», «Залізний вік», «Слов'яно-руська археологія», «Антична археологія», «Музезнавство та краєзнавство». Крім того, до навчальної програми входили «Методика і техніка польових археологічних робіт», «Основи топографії і техніки графічних робіт», «Історія вивчення докапіталістичних формацій», «Нумізмати́ка», цикл тематичних семінарів. На початку 1950-х рр. навчальний план кафедри передбачав 22 заходи: лекції, три семінари, практики. Крім обов'язкової для всіх студентів-істориків 21-денної археологічної практики після I курсу, до навчальних планів археологів входили ще 2 спеціальні археологічні практики (після III і IV курсів) та одна музезнавча (Славин 1952, с. 93—94; Славін 1967, с. 3—4).

Пізніше розвиток науки та нагальні потреби підготовки музейних працівників змусили Л.М. Славіна розширити викладання дисциплін музейного профілю. За його ініціативою були запропоновані кафедрою і схвалені керівництвом зміни у навчальному плані на 1952—1953, а в 1953 р. кафедра отримала нову назву — «Археології та музезнавства»³.

³ Слід зауважити, що загальноприйнятим роком переіменування кафедри називають 1955 р. До недавнього часу так вважав і автор цих рядків (Самойленко, Гладких 2004, с. 35), спираючись на

За новою навчальною програмою на II курсі вводився загальний для всього факультету курс «Основи музейної справи». Це дало змогу вивчати всім студентам-історикам історію і теорію музейної справи, методики складання та реалізації тематичних й експозиційних планів, комплектування та збереження колекцій, елементи екскурсійної, науково-дослідної, освітньої роботи музеїв. Замість одного спецкурсу «Музезнавство та краєзнавство» й однієї музейної практики для студентів, які спеціалізувалися по кафедрі, вводилися 3 музезнавчих спецкурси та 2 музейні практики, що давало змогу майбутнім фахівцям закріпити теоретичні знання. Так, на III курсі було введено «Методику експозиційної і екскурсійної роботи» (з музейною практикою за цією дисципліною на IV курсі), для IV курсу — «Зберігання, облік і опрацювання колекцій (з музейною практикою на V курсі), «Історія музейної справи». До переліку тем курсових і дипломних робіт було включено теми з історії і теорії музейної справи (Славин 1952, с. 95). Як результат роботи з розробки й введення нових музейних дисциплін співробітниками кафедри було підготовлено до друку навчальний посібник «Нариси музейної справи» (Бондар, Мезенцева, Славін, 1959), матеріали якого ґрунтувалися не лише на опрацюванні численних літературних джерел, а й враховували практику музейних установ України. Окремий розділ посібника було присвячено охороні пам'яток культури в нашій країні та аналізу законодавчої бази з цього питання. До посібника додавалися зразки бланків облікової документації, що використовувалися в музейній роботі, а список літератури містив не лише основні роботи, а й широкий перелік путівників історичними місцями та музеями України (за областями). Це робило видання не лише навчальним, а й довідковим, і таким воно залишалося протягом багатьох років. Надалі основна робота з розробки нових курсів лекцій із музезнавства, їх програмного і методичного забезпечення покладалася на Г.Г. Мезенцеву, яка присвятила цій тематиці низку статей та монографічних досліджень (Ліньова, Омельченко 2003, с. 11—12).

роботи колег (Бондар, Гладких, Омельченко 1984, с. 110; Малесв 1996, с. 43). Проте, ґрунтуючись на працях Л.М. Славіна (Славин 1952, с. 95; 1971, с. 115) та зверненні ректора університету професора А.З. Голика від 26.XI.1952 р. до Президента АН УРСР академіка О.В. Палладіна з проханням дозволити продовжувати роботу в КДУ за сумісництвом у 1952—1953 навчальному році на 0,5 ставки кандидату історичних наук Л.М. Славіну на посаді завідувача кафедри археології та музезнавства, підшитого до його особової справи (Архів КНУ, о. с. 1970-113, розділ 5, арк. 18), слід вважати, що ця подія сталася вже на початку 1953 р.

Розширення курсів на кафедрі та збільшення навчального навантаження, очевидно, зумовлює перехід Л.М. Славина з 1 червня 1953 р. в університет як на основну роботу, на повну ставку без сумісництва (Архів КНУ, о. с. 1970—113, розд. 5, арк. 19, 20, 54).

Спогади випускників кафедри засвідчують справжній педагогічний талант і певну лекторську харизму Л.М. Славина, незважаючи на його незначну заїкуватість (Максимов 1996 с. 56; Сургай 1996, с. 64; Русяева 1996, с. 77). Всі, хто навчався у Л.М. Славина, захоплено згадують його блискучі лекції, семінари, а також колоквиуми, які серед факультетських викладачів проводив лише він (Малеєв 1996, с. 43—44). Загальна ерудиція, глибокі фахові знання, захопаність у свою професію, яка була справою усього його життя, неперевершене вміння захоплювати археологією на лекціях органічно поєднувалось у Л.М. Славина з сумлінною індивідуальною роботою із кожним студентом. А відсутність зверхності у ставленні до студентів під час спілкування, вміння виявити щире зацікавлення найменшими успіхами в роботі кожного, підвищена вимогливість до своїх обов'язків, фантастична відданість улюбленій науці сприяли постійному згуртуванню навколо кафедри студентів, що обирали цю романтичну професію (Піоро 1996, с. 47). Багато з того, що він робив на кафедрі для підготовки освічених фахівців, виходило за межі навчальних програм і годин, для цього призначених. Завдяки наполегливій багатогранній праці й організаторським здібностям Л.М. Славина заснована ним кафедра швидко постала як авторитетний науково-педагогічний центр, відомий у всій Україні та за її межами. Кафедра активно співпрацювала з колегами з навчальних та наукових закладів Москви і Ленінграда. На кафедрі направлялися для підвищення кваліфікації і стажування студенти-практиканти, викладачі та співробітники музеїв не лише з різних міст України і Росії, а й з Польщі, Чехословаччини, Німеччини.

Особливу увагу і турботу вчений приділяв роботі студентського археологічного науководослідного гуртка. Л.М. Славін керував Науковим студентським товариством (НСТ) історичного факультету, до якого входило 12 гуртків, але найкращим, за визначенням багатьох випускників, був саме археологічний, який на своїх щомісячних засіданнях збирав не лише студентів-істориків з інших кафедр, а й студентів інших факультетів. Це була справжня школа наукової майстерності, що згуртовувала студентів III—V курсів, які спеціалізувалися по кафедрі, а також студентів I—II курсів, зацікавлених археологією. Основною формою діяльності гуртківців була підготовка рефератів або

доповідей за матеріалами курсових робіт та їх спільне обговорення, що нерідко переростало в цікаві дискусії. Інформаційні повідомлення присвячувались участі в археологічних експедиціях, конференціях або бібліографічним оглядам. Кращі доповіді висували на щорічні всесоюзні археологічні студентські конференції, що проходили в Москві. Неодноразово наукові студентські конференції організовували і в університеті (Піоро 1969, с. 11—13; 1996, с. 48).

На думку Л.М. Славина, одним із найбільш важливих і важких моментів в організації навчальної роботи була розробка методичних матеріалів і програм, що готувалися для всіх загальних і спеціальних курсів, семінарських занять та практик (Славин 1952, с. 95; Славін 1967, с. 4). За тоненькими книжечками навчальних програм і невеличкими брошурками методичних вказівок стояла кропітка праця, глибоке знання предмету, вміння визначити найголовніші та найактуальніші теми і пам'ятки. Л.М. Славін зауважував, що завжди важко вирішувати питання про те, що відібрати для певного курсу, а від чого відмовитися через брак часу і дуже велику завантаженість студентів, які не звільняються від дисциплін за профілем історії СРСР та УРСР. План спеціалізації з археології та музеєзнавства був доповненням до великого і розгалуженого плану факультету, основне завдання якого полягало у підготовці істориків-марксистів (Славин 1952 с. 95). Певне неузгодження в навчальних програмах того часу не влаштовувало й студентів, адже майбутнім фаховим археологам на вивчення періоду в кількості тисяч років з великою кількістю фактичних даних, наприклад «Кам'яного віку», за навчальним планом відводилося 32 години, а от періоду найновішої історії у 50 років присвячувалося 9 різних курсів і часу в 22 рази більше (Піоро 1970, с. 6; 1971, с. 8). Проте Л.М. Славін знаходив вихід і з такої ситуації. За його особистою домовленістю для більш глибокої та різнобічної підготовки студентів запрошувалися провідні вчені Академії наук або музеїв Києва для читання спецкурсів поза навчальним планом — факкультативно.

Роботу над програмами і методичними матеріалами Л.М. Славін майже не припиняв, постійно їх удосконалюючи з огляду на власний досвід та досвід колег із Московського та Ленінградського університетів, доповнюючи новими досягненнями археологічної науки та літературою (Славин 1947а, 25 с; Славін 1957, с. 25—30; 1960а, 36 с.; 1963, 25 с.; 1964, 48 с.; 1964а; 1966, 28 с.).

У доробку Л.М. Славина значне місце посідають навчальні програми та методичні посібники для школи. Вчений опікувався системою

підготовки майбутніх спеціалістів починаючи з шкільного віку, тобто за єдиною вертикаллю: школа — вищий навчальний заклад — аспірантура. Він уважно спостерігав за роботою історичних та краєзнавчих гуртків у обласних, районних і міських школах України, адже сотні чудових археологічних пам'яток було знайдено саме школярами та вчителями. До такого важливого завдання української археології як складання суцільної археологічної карти Л.М. Славін прагнув залучити й молоде покоління. Усвідомлюючи важливість роботи зі школярами, Л.М. Славін видав цілу низку праць інструктивно-методичного характеру для керівників шкільних історичних та краєзнавчих гуртків. (Славін 1959, 43 с.; 1960, 72 с.; 1963а с. 45—85). У цих виданнях у доступній формі автор подавав інформацію про основні групи археологічних пам'яток, що трапляються на території України, види археологічних робіт, етапи їх проведення, описував перші археологічні навички: фото- та графічну фіксацію, опис об'єктів, зйомку розмірів тощо, також було наведено бланки форм облікової картки пам'яток матеріальної культури. Даючи поради щодо проведення вивчення археологічних пам'яток Лазар Мойсе-йович наголошував, що шкільним загонам або експедиціям дозволено проводити лише роботи першого виду — археологічні обстеження. Вчений також ознайомлював читачів із законами, що охороняють археологічне багатство України, і роль школи у цій справі. На його думку, вкрай необхідно було забезпечити викладання археології не лише в університетах, а й в педагогічних інститутах. Для майбутніх учителів-істориків він розробив програму факультативного курсу «Археологія» (50 год), зазначивши, що її слід використовувати як орієнтовну і відповідно до певних конкретних умов насичувати лекції місцевим археологічним матеріалом (Славін 1960а).

Ще одним аспектом організації роботи кафедри було піклування Л.М. Славина про забезпечення наочності — одного з обов'язкових методичних елементів викладання археології та музеєзнавства.

Уже з перших днів роботи в університеті, на початку лютого 1945 р., Л.М. Славін звернувся до ректора з проханням відрядити його до Москви для участі в роботі I Всесоюзної археологічної наради (24.02—2.03), у роботі пленуму Інституту матеріальної культури АН СРСР (у першій половині березня) та для переговорів із відповідними вищими навчальними закладами й установами про передачу Київському університету ілюстрацій, посібників і археологічної літератури «с целью восстановления археологического кабинета Университета» (Архів КНУ,

о. с. 113, розд. 5, арк. 6). Дозвіл на відрядження ректор надав 4 березня, тому не відомо, чи брав участь Л.М. Славін у роботі наради та пленуму, а от третій пункт запланованого відрядження було виконано, і на кафедрі згодом з'явилися товсті папки з ілюстраціями, які щороку поповнювали новими матеріалами. Існують вони й нині. За період роботи в університеті Л.М. Славину вдалося зібрати значний фонд різноманітних ілюстрацій (наприклад, у 1965 р. надійшло 220 нових фотографій (Архів КНУ, о. с. 1970—113, розділ 5, док. 56, звіт за 1961—1965 рр.). Проте для підвищення теоретичного рівня лекцій Л.М. Славін мріяв про створення справжнього навчального археологічного музею. Спочатку він організував невеличкий кабінет археології, який комплектувався колекціями зразків найголовніших типів речових пам'яток, а в коридорі (за браком приміщень) у кількох вітринах розмістив невеличку виставку матеріалів із розкопок у Ольвії та на Канівщині. Тут-таки, в тумбах, зберігались археологічні фонди кафедри, що чекали свого опрацювання (Славін 1952, с. 96; Малеев 1996, с. 45).

Розуміючи необхідність розповсюдження серед широкого загалу знань про археологічні дослідження співробітників кафедри, Л.М. Славін підготував сценарії і на кіностудії університету відзняв два навчальних фільми: «Стародавнє місто Ольвія» (у 4 частинах) і «Біля джерел Київської Русі» (у 3 частинах) (Славін 1967, с. 8, 10).

Наукова робота і викладачів кафедри, і студентів-археологів звичайно тісно пов'язана з археологічними розкопками. Досить значний обсяг археологічних робіт кафедри (Славін 1959, с. 533—537; 1967, с. 6—10) може стати темою для окремого дослідження. Крім того, Л.М. Славін був переконаний, що запорукою якісної фахової підготовки студента є практична робота за спеціальністю, тому студенти-археологи у своєму навчальному плані, крім загальної археологічної практики після I курсу, мали ще 2 спеціальні (на III і IV курсах). Також, без сумніву, не можна бути кваліфікованим фахівцем у галузі археології, а відтак, і успішним викладачем, який може забезпечувати високий рівень підготовки студентів, без власних археологічних досліджень. Слід зазначити, що така специфіка роботи кафедри виходила (як і тепер) за межі навчального і робочого навантаження викладачів. Часто викладачі кафедри проводили час у експедиційних дослідженнях, керуючи практиками студентів за рахунок власних відпусток. Зважаючи на це, особова справа Л.М. Славина (розд. 5. «Різні матеріали (заяви, підстави до наказу, копії наказів, різне листування)») щороку поповнювалася проханнями і телеграмами про

дозвіл затриматися в експедиції та перенести невикористані дні відпустки на інший термін (Архів КНУ, о. с. 1970-113, розд. 5, арк. 21—47).

У межах виховної роботи викладачі кафедри відвідували студентські збори та гуртожитки, де виступали з лекціями, а також організували культпоходи в музеї Києва всіх студентів історичного факультету. Кафедра також стежила за успішністю своїх студентів, яких для звітів запрошували на засідання кафедри або проводили бесіди тощо.

Л.М. Славін мав багато громадсько-політичних обов'язків. Він був заступником голови секції загально-методичних питань Науково-методичної ради КДУ (з часу його заснування); членом учених рад історичного факультету з 1944—1945 навчального року; протягом 20 років — членом ученої ради університету; працював від деканату і партбюро на вечірньому відділенні історичного факультету; був членом Науково-методичної ради з пропаганди пам'ятників історії і культури при Правлінні Українського товариства охорони пам'яток історії і культури; членом Республіканського оргкомітету всесоюзного огляду роботи музеїв (Архів КНУ, о. с. 1970-113, розд. 5, арк. 64). При цьому все перелічене не вичерпує діяльності Л.М. Славіна на посаді завідувача кафедри.

Після перенесеної у липні 1970 р. хвороби серця Лазар Мойсейович звернувся до керівництва університету з проханням звільнити його з посади через необхідність за станом здоров'я скоротити обсяги своєї роботи і з 10 жовтня залишив університет та знову перейшов на роботу в Інститут археології. Проте й після цього він опікувався проблемами підготовки молодих фахівців в університетах України.

У 1971 р., підсумовуючи зроблене кафедрою у галузі виховання майбутніх археологів та музеєзнавців, Л.М. Славін звернувся й до досвіду роботи з підготовки нових кадрів на кафедрі археології та стародавньої історії історичного факультету Харківського університету та Одеського університету ім. І.І. Мечнікова. Вчений із жалем зазначав, що незважаючи на все зростаючу потребу республіки в спеціалістах таких профілів, в інших університетах України підготовка археологів та музейних працівників не ведеться. На його думку, усуненню певних недоліків та подальшому поліпшенню підготовки кадрів археологів і музейних працівників допомогла б загальна нарада керівників історичних факультетів університетів, археологічних та музейних установ України, що до того часу не скликалася жодного разу (Славін 1971, с. 116).

Заснована Л.М. Славіним кафедра нині продовжує свою роботу, намагаючись зберігати і

розвивати закладені ним традиції. Тут залишились працювати його учні, які вже захистили докторські дисертації. Один із них, професор М.М. Бондар (1921—2000), очолював кафедру протягом 1970—1987 рр. На цій посаді його змінили також вихованці Л.М. Славіна: д.і.н., проф. М.І. Гладких, який керував кафедрою у 1987—2002 рр., а з 2004 р. завідувачем кафедри став д.і.н., проф. Р.В. Терпиловський. З кінця 2002 до початку 2004 рр. обов'язки завідувача кафедри тимчасово виконував к.і.н., доцент С.М. Рижов — представник нової генерації археологів, але також вихованець кафедри.

Як і раніше, в основу роботи кафедри покладено творчий підхід колективу до методів розробки і викладання археологічних та музеєзнавчих дисциплін. Нині кафедра перейшла на триступеневу форму навчання і тепер вперше в Україні готує не лише бакалаврів з історії, а й спеціалістів та магістрів з археології. Грунтуючись на новітніх досягненнях у галузі викладання, останнім часом вдалося розширити кількість проблемних та теоретичних курсів: з 11 основних спецкурсів (за часів Л.М. Славіна) до 24 для бакалаврів і спеціалістів і близько 10 — для магістрів.

Для усіх студентів-бакалаврів історичного факультету (на стаціонарі й заочникам) тепер викладаються загальні нормативні курси «Основи археології», «Історія первісного суспільства», «Основи антропології». Для студентів бакалаврату, які починаючи вже з II, а не III курсу, як було до середини 1970-х рр., спеціалізуються по кафедрі, читають проблемні спецкурси з палеоліту, неоліту, енеоліту, бронзового та залізного віків, скіфо-античної та слов'яно-руської археології. Майбутні спеціалісти та магістри мають змогу відвідувати низку спецкурсів, серед яких «Археологічні фонди та джерела», «Використання комп'ютерів в археологічних дослідженнях», «Юридичні та організаційні заходи охорони пам'яток», «Історія антропогену», «Проблеми археологічної періодизації та хронології», «Типологія та класифікація археологічного матеріалу», «Традиції та інновації в розвитку матеріальної культури», «Підводна археологія» та ін. Загалом на викладання археології та музеєзнавства за навчальними планами кількість лекційних годин збільшилася майже вдвічі (734 проти 424). Колектив викладачів кафедри приділяє велику увагу забезпеченню студентів програмами та методичними матеріалами, а завдяки розвитку сучасних технічних засобів це вдається зробити на пристойному рівні.

Для опанування широкого і різноманітного кола археологічних джерел і глибокого сприйняття теоретичних розробок у галузі давньої історії керівництво кафедри залучає різні фор-

ми навчання: лекції, семінарські та самостійні заняття. Протягом 4 років навчання на кафедрі студенти пишуть дві курсові, бакалаврську й дипломну або магістерську роботи.

Дбайливо зберігаючи ілюстративні матеріали, нагромаджені Л.М. Славиним, сучасні викладачі значно поповнили їх фонд, а про роботу кафедральних експедицій знято низку навчальних і популярних фільмів. Замість невеликої археологічної виставки тепер створено навчальний археологічний музей і реставраційну лабораторію.

Проте деякі аспекти практичної роботи студентів потребують подальшого вдосконалення. Прикро, але за останні роки з навчальних планів зникли всі музейні та археологічні практики, що були обов'язковими за часів Л.М. Славіна для студентів-археологів і музеєзнавців на III—V курсах. Лишилися лише археологічна практика для всіх студентів історичного факультету після I курсу та для магістрів-археологів — на V.

Педагогічна та науково-дослідна робота на кафедрі, як і в попередні роки, тісно пов'язана з експедиційними археологічними дослідженнями. Традиційною базою археологічних досліджень кафедри залишається Канівське По-дніпров'я. Розробка та використання методики археодромів, що її запроваджують викладачі кафедри, дає змогу відпрацьовувати конкретні навички практичної роботи майбутнім археологам, а система кураторства старшокурсників над першокурсниками привчає до відповідальності.

Загалом археологічні дослідження колективу кафедри проводилися майже по всій території України і зосереджувалися на різноманітних пам'ятках усіх археологічних епох, що відбилося як у численних наукових публікаціях статей, монографій та посібників, так і в темах захищених дисертацій (Бондар, Гладких, Омельченко, 1984, с. 110—116; Самойленко Гладких, 2004, с. 37—41). Утім, як і раніше, специфіка роботи археологів, необхідність проведення експедиційних досліджень у літній період не враховується в навчальних планах, і співробітникам кафедри часто доводиться працювати на розкопках за рахунок власних відпусток, як це було і за часів Л.М. Славіна.

Деякі підсумки 60-річної роботи кафедри було підбито під час наукової міжнародної конференції «Археологія та музеєзнавство в системі освіти і науки», що відбулася в університеті в жовтні 2004 р. Слід зазначити, що найактивнішу участь у роботі конференції взяли саме колишні випускники кафедри, які нині працюють практично в усіх провідних археологічних та музейних установах України, що засвідчує існування цілої наукової школи, створеної Л.М. Славиним. Під час роботи секцій (первісної археології, раннього залізного віку, проблем науки та освіти) було проголошено близько 50 доповідей (Терпиловський, Самойленко 2005, с. 125—126).

Низку доповідей було присвячено роботі кафедри та проблемам підготовки нових кадрів у галузі археології та музеєзнавства. Так, професор М.І. Гладких, аналізуючи роботу кафедри, звернувся до її історії і зупинився на основних проблемах, що з ними стикалася кафедра, особливо на сучасному етапі. Торкнувся він і питання кадрової проблеми та болючого для кафедри етапу зміни поколінь, щойно нею пережитого. Нині кафедрі укомплектовано двома докторами та чотирма кандидатами наук, однак цим проблемі кадрів не вичерпано. Адже для досягнення певного поступу специфіка розвитку сучасної науки у будь-якій галузі вимагає глибокої вузької спеціалізації у регіональному та хронологічному відношенні, що не може в повному обсязі забезпечити невеликий штат співробітників кафедри. Крім того, на підготовці майбутніх фахівців негативно позначається послаблення тісних за часів Л.М. Славіна стосунків у викладацькій діяльності між університетом та Інститутом археології.

Професор Національного університету «Києво-Могилянська академія» Л.Л. Залізник, аналізуючи у своїй доповіді цілу низку аспектів проблеми підготовки майбутніх фахівців, висловив стурбованість із приводу дуже невеликої, особливо порівняно з іншими європейськими країнами, кількості фахових археологів у такій багатій на археологічні пам'ятки державі, як Україна. Спираючись на загальноєвропейський та світовий досвід, вихід із такої тривожної ситуації доповідач також вбачає у наблизенні академічної науки до освітянських університетських центрів та у їх тісній співпраці.

Нинішній завідувач кафедри професор Р.В. Терпиловський зупинився на досягненнях у роботі колективу кафедри археології та музеєзнавства і наголосив на проблемах, що потребують нагального розв'язання. Так, для удосконалення підготовки майбутніх археологів і музеєзнавців насамперед слід наповнити конкретним практичним змістом навчальну програму спеціалістів та магістрів із археології. Специфіка археологічного знання потребує не лише викладання теоретичних курсів, але й постійної роботи в лабораторіях, польових умовах, для того щоб орієнтуватися серед колосального археологічного матеріалу. Для цього корисно звертатися до досвіду, набутого іншими освітніми закладами України. Наприклад, було б доцільно створити при кафедрі постійно діючу лабораторію або інститут, як це зроблено зокрема у Львівському університеті, через яку для підвищення кваліфікації мають пройти всі майбутні археологи. Слід передбачити збільшення обсягу занять до 2 років навчання у магістратурі, як це зроблено, наприклад, у Києво-Могилянській академії. Також, як показав аналіз, майбутнім археологам не вистачає польово-

вої практики, що має бути систематичною, тому до неї слід залучати студентів спеціалізації не лише I, а й решти курсів, до кінця навчання. Слід відновити й систему практичних занять музейного спрямування. Адже студенти кафедри ще до початку 1990-х рр. мали змогу детально знайомитися з роботою музеїв та їх фондів не лише Києва, а й Москви та Санкт-Петербурга. На цей час через брак коштів та зміни в навчальних планах таку можливість утрачено.

Порівняно невелика кількість викладачів та науковців на кафедрі об'єктивно не може з належною глибиною охопити все розмаїття археологічної проблематики. Ефективно виправити

становище можна лише шляхом залучення до навчального процесу відповідних спеціалістів Інституту археології НАН України, як це було започатковано і широко практикувалося ще Л.М. Славиним.

Показово, що в роботі конференції активну участь взяли й школярі — вихованці київського територіального відділення Малої Академії наук України. Секція археології Київської Малої Академії наук «Дослідник» має давні, тісні та різнопланові контакти зі співробітниками кафедри, які переймаються вихованням майбутньої наукової генерації на основі традицій, започаткованих Л.М. Славиним.

- Арциховский А.Б.* Преподавание археологии // КСИИМК АН СССР. — 1949. — Вып. 29. — С. 24—33.
- Бондар М.И., Мезенцева Г.Г., Славин Л.М.* Нариси музейної справи. — К., 1959. — 192 с.
- Бондар М.М., Гладких М.І., Омельченко Ю.А.* Внесок вчених університету в розвиток археології та музейної справи // Вісник Київського університету. Сер. історії. — 1984. — Вип. 26. — С. 106—116.
- Буйских С.Б.* Образ летящей души // Мир Ольвии (Памятник исследователю и исследование памятника): Материалы юбил. чтений, посвящ. 90-летию со дня рождения проф. Л.М. Славина (1906—1996). — К., 1996. — С. 3—6.
- Генинг В.Ф.* Очерки по истории советской археологии (У истоков формирования марксистских теоретических основ советской археологии. 20-е — первая половина 30-х годов). — К., 1982. — 226 с.
- Казьмирчук Г.Д., Слюсаренко А.Г.* Историчний факультет: віхи історії та сьогодення // Историчний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка: минуле й сьогодення. — К., 2004. — 356 с.
- Киевский университет.* Документы и материалы. 1834—1984 рр. — К., 1984. — 192 с.
- Клейман И.Б.* Л.М. Славин в моей памяти // Мир Ольвии (Памятник исследователю и исследование памятника): Материалы юбил. чтений, посвящ. 90-летию со дня рождения проф. Л.М. Славина (1906—1996). — К., 1996. — С. 69—72.
- Корпусова В.Н.* Л.М. Славин — директор Института археологии Украины // Мир Ольвии (Памятник исследователю и исследование памятника): Материалы юбил. чтений, посвящ. 90-летию со дня рождения проф. Л.М. Славина (1906—1996). — К., 1996. — С. 24—31.
- Курінний П.* Історія Археологічного знання про Україну. — Мюнхен, 1970. — (Репринт. видання. — Полтава, 1994). — 140 с.
- Линьова Є.А., Омельченко Ю.А.* Г.Г. Мезенцева — археолог, музеєзнавець, педагог // Український музей. Зб. наук. праць. — К., 2003. — С. 9—18.
- Максимов Е.В.* Л.М. Славин в послевоенные годы (1945—1955) // Мир Ольвии (Памятник исследователю и исследование памятника): Материалы юбил. чтений, посвящ. 90-летию со дня рождения проф. Л.М. Славина (1906—1996). — К., 1996. — С. 54—58.
- Малеєв Ю.Н.* Л.М. Славин как заведующий кафедрой археологии и музееведения КГУ // Мир Ольвии (Памятник исследователю и исследование памятника): Материалы юбил. чтений, посвящ. 90-летию со дня рождения проф. Л.М. Славина (1906—1996). — К., 1996. — С. 42—46.
- Пам'яті В.А. Богусевича* // Археологія — 1980. — № 33. — С. 111.
- Піоро І.С.* Проблеми археологічного гуртка // Вісн. НСТ (Студенти-історики до Дня науки: Матеріали до наук. студент. конф.). — 1969. — № 1. — С. 10—14 (Київ. держ. ун-т ім. Т.Г. Шевченка, істор. ф-т).
- Піоро І.С.* Розвиток радянської археологічної науки й проблема підготовки спеціалістів-археологів // Вісн. НСТ. — 1970. — № 2 (7). — С. 4—7 (Київ. держ. ун-т ім. Т.Г. Шевченка, істор. ф-т).
- Піоро І.С.* Проблема підготовки студентів-археологів у світлі нових досліджень в галузі методології археологічної науки // Вісн. НСТ. — 1971. — № 3. — С. 5—9 (Київ. держ. ун-т ім. Т.Г. Шевченка, істор. ф-т).
- Піоро І.С.* Феномен кафедри археології в умовах радянської України // Мир Ольвии (Памятник исследователю и исследование памятника): Материалы юбилейных чтений, посвященных 90-летию со дня рождения профессора Л.М. Славина (1906—1996). — К., 1996. — С. 46—48.
- Пряхин А.Д.* История советской археологии (1917 — середина 30-х гг.). — Воронеж, 1986.
- Русяева А.С.* Мои археологические исследования в свете личности Л.М. Славина // Мир Ольвии (Памятник исследователю и исследование памятника): Материалы юбил. чтений, посвящ. 90-летию со дня рождения проф. Л.М. Славина (1906—1996). — К., 1996. — С. 77—80.
- Рутковська Л.М.* Слово про вчителя // Мир Ольвии (Памятник исследователю и исследование памятника): Материалы юбил. чтений, посвящ. 90-летию со дня рождения проф. Л.М. Славина (1906—1996). — К., 1996. — С. 51—54.

- Самойленко Л.Г., Гладких М.І. Кафедра археології та музеєзнавства // Історичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка: минуле й сьогодення (1834—2004 рр.) — К., 2004. — С. 34—41.
- Ситник О.С. Археологія у Львівському університеті // Кафедра археології та історії стародавнього світу Львівського університету: 100 років. Довідкове видання. — Львів, 2005.
- Славін Л.М. Археологічні роботи в радянській Україні // Збірник АН УРСР. — К., 1940. — С. 133—159.
- Славін Л.М. Археологические исследования Украинской Академии Наук за 25 лет // КСИИМК АН СССР. — 1946. — Вып. 13. — С. 81—88.
- Славін Л.М. До вивчення Канівської Наддніпряниці в археологічному відношенні // Зб. праць Канівського біогеографічного заповідника КДУ: Матеріали звіт. конф. заповідника за 1946 р. — К., 1947. — Т. 2. — Вип. 1. — С. 30—31.
- Славін Л.М. Основы археологии (программа курса) — К., 1947а. — 25 с.
- Славін Л.М. Подготовка новых кадров археологов (Кафедра археологии КГУ) // Краткие сообщения Института археологии АН УССР. — К., 1952. — Вып. 1. — С. 93—97.
- Славін Л.М. Методика археологічної практики // Праці і матеріали Науково-методичної ради КДУ. — К., 1957. — Вип. 2. — С. 25—30.
- Славін Л.М. Археологічний гурток у школі. Програма і методичні поради. — К., 1959. — 43 с.
- Славін Л.М. Археологія в Київському університеті // Історія Київського університету. — К., 1959а. — С. 533—537.
- Славін Л.М. Археологічне вивчення рідного краю (Інструктивно-методичні вказівки для керівників шкільних краєзнавчих, історичних та археологічних гуртків). — К., 1960. — 72 с.
- Славін Л.М. Програма з археології для історико-філологічних факультетів педагогічних інститутів. — К., 1960а. — 36 с.
- Славін Л.М. Основы археологии. Програма та робочий план вивчення курсу. — К., 1963. — Вип. 1. — 25 с.
- Славін Л.М. Програма археологічного гуртка у школі // Зб. програм і методичних порад з шкільного краєзнавства. — К., 1963а. — С. 45—85.
- Славін Л.М. Основы археологии. Методичні вказівки до вивчення курсу. — К., 1964. — Вип. 2. — 48 с.
- Славін Л.М. Методика підготовки і читання лекцій на заочних і вечірніх відділах гуманітарного профілю // Інформ. бюл. Наук.-методич. ради КДУ. — К., 1964а. — Вип. 2.
- Славін Л.М. Основы археологии. Програма та робочий план вивчення курсу. Друге видання, доповнене, перероблене. — К., 1966. — Вип. 1. — 28 с.
- Славін Л.М. Археологія в Київському університеті в радянську епоху // Вісн. КУ. — № 8. Сер. історії та права. Археологія та архівознавство. — 1967. — С. 3—11.
- Славін Л.М. Підготовка археологів в університетах України // Археологія. — 1971. — Вип. 2. — С. 115—116.
- Славін Л.М. Хроника жизни (1906—1971) // Мир Ольвии (Памятник исследователю и исследование памятника): Материалы юбил. чтений, посвящ. 90-летию со дня рождения проф. Л.М. Славина (1906—1996). — К., 1996. — С. 9—11.
- Терпиловский Р.В., Самойленко Л.Г. Кафедри археології та музеєзнавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка — 60 років // Істор. журн. — 2005. — № 1 (19). — С. 123—126.
- Тихонов И.Л. Археология в Санкт-Петербургском университете: Историографические очерки. — СПб., 2003. — 332 с.
- Університет у післявоєнний період (1946—1959 рр.) // Історія Київського університету. — К., 1959. — С. 384—400.
- Черняков І.Т. Доля вченого і людини (до 110-річчя А.В. Добровольського) // Археологія. — 1995. — № 4. — С. 132—135.
- Янин В.Л. Кафедре Московского университета 60 лет // 60 лет кафедре археологии МГУ им. М.В. Ломоносова: Тез. докл. юбил. конф., Москва, 20—24 декабря 1999 г. — М., 1990. — С. 3—17.

Одержано 20.11.2006

Л.Г. Самойленко

ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПРОФЕССОРА Л.М. СЛАВИНА

В статье изложены некоторые аспекты истории кафедры археологии и музееведения Киевского национального университета имени Тараса Шевченка, освещена педагогическая деятельность ее создателя и первого заведующего (1944—1970), члена-корреспондента АН УССР профессора Л.М. Славина.

L.H. Samoilenko

EDUCATIONAL WORK OF PROFESSOR L.M. SLAVIN

The article examines some aspects of the history of a department of archaeology and museum management studies at the National Taras Shevchenko University of Kyiv and illustrates the educational work of prof. L.M. Slavin, the department's originator and its first head during 1944—1970, the corresponding member of AS USSR.